

СКЛАДНІ АНТРОПОНІМНІ ФОРМУЛИ В ЧЕСЬКИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТКАХ XV–XVIII СТОЛІТЬ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (42)

УДК 811.162.3'01'373.23

DOI:10.24144/2663-6840/2019.2(42).73–79.

Петрица Н. Складні антропонімні формули в чеських писемних пам'ятках XV–XVIII століть; кількість бібліографічних джерел – 10; мова українська.

Анотація. У статті досліджено склад та динаміку поширення чеських складених власних особових назв XV–XVIII ст. Статистичні дані вказують на основну тенденцію у розвитку старочеської антропонімії цього періоду: у XV ст. з'явилася тенденція до стійкого збільшення складених імен. Результат дослідження засвідчив, що протягом століть у чехів високу питому вагу мали антропоніми, які характеризували особу за індивідуальною та відтопонімною ознакою, зокрема АФ особове ім'я + прізвище + відтопонімне означення та особове ім'я + два відтопонімні означення.

Ключові слова: антропонімія, антропонімоформула, багатолексемні антропоніми, особове ім'я, прізвище, відтопонімне означення, посесивна назва, назва за оселею.

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена посиленням інтересом сучасної ономастики до еволюційного процесу мотивів та форм найменування особи, оскільки вивчення процесів формування системи номінації певного етносу містить багату інформацію про його самотність, національний характер, ментальність. Неодмінною умовою для дослідження еволюції будь-якої національної антропонімосистеми є опис антропонімії періоду зародження та формування складених власних назв особи, дослідження шляхів відбору найприйнятніших способів та засобів іменування людності в допрізвищевий період. На тлі глибокого вивчення окремих класів та категорій власних особових назв дослідження чеських антропонімних формул у діахронії залишається ще недостатньо вивченим сегментом чеської історичної антропоніміки.

Аналіз досліджень. Власні назви особи привертали увагу чеських дослідників ще з кінця XVIII ст. Вивченню історичної антропонімії в XIX ст. присвячені студії Й. Добровського, Ф. Палацького, Я. Коллара, Г. Їречка, а на початку XX ст. — Я. Гебауера, Ф. Чернога, В. Флайшганса. Першою науковою розвідкою в галузі чеської історичної антропоніміки була колективна праця В. Давідка, В. Доскочіла та Я. Свободи «Česká jména osobní arodová», видана 1941 року [Davídek, Doskočil, Svoboda 1941]. З другої половини XX ст. дослідження антропонімії характеризується системністю, розширюється спектр ономастичних студій. Власні назви особи стають об'єктом наукових інтересів Я. Свободи, Й. Бенеша, Ф. Цуржіна, Ф. Копечного, Я. Плескалової, В. Шмілауера, М. Кнаппової, Д. Молданової. Дослідження Я. Свободи, Я. Плескалової відзначаються широтою діахронного підходу та значною кількістю антропонімного матеріалу, залученого до аналізу. Найфундаментальнішою працею з чеської історичної антропоніміки є «Staročeská osobní jména a naše příjmení» Я. Свободи [Svoboda 1964]. Учений описав та проаналізував старочеські антропоніми (зафіксовані в пам'ятках до XV ст.) з точки зору їх спільнослов'янського походження. Вагомий

внесок у розвиток історичної антропоніміки зробив Й. Бенеш, детально дослідивши антропонімійні основи та словотвірні форманти, що брали участь у творенні прізвищ [Beneš 1962]. Праця Я. Плескалової «Tvoření nejstarších českých osobních jmen» (1998) збагатилася історичну антропонімію докладним словотвірним аналізом найдавніших чеських імен [Pleskalová 1998]. Попри розмаїття наукових досліджень з історичної ономастики в чеському мовознавстві доводиться констатувати відсутність спеціальних студій, присвячених еволюції чеських антропонімних формул допрізвищевий періоду.

Мета роботи — дослідити та визначити найуживаніші типи складених антропонімійних формул, представлених в аналізованих пам'ятках, дати їм якісну, кількісну та хронологічну характеристику, прослідкувати динаміку їх поширення протягом кількох століть. Джерельною базою дослідження слугували пам'ятки літописного жанру та офіційно-ділового стилю, котрі віддзеркалюють систему ідентифікації осіб і є чи не єдиним свідченням реальних формул найменування чехів у минулому.

Виклад основного матеріалу. Формування чеської антропонімійної системи, відбувалося протягом багатьох століть, пройшовши певні етапи на шляху свого становлення — від язичницьких імен аж до усталеної, кодифікованої сучасної антропонімоформули. Попередні наші розвідки засвідчили, що основною антропонімійною одиницею в XI–XII ст. є однолексемні оніми у вигляді слов'янських автохтонних імен [Петрица 2009, с. 146]. У цей період однолексемний спосіб ідентифікації особи залишається визначальним, хоча на периферії антропонімійної системи вже присутні складені особові назви. У XIV ст. однолексемні власні особові назви становили вже близько третини з числа всіх іменувань: домінуючі позиції належали антропонімійним двочленам (62,11 %). Таким чином, XIV ст. стало переломним періодом у розвитку допрізвищевих назв, коли дволексемні власні особові назви з периферійної частини антропонімосистеми перейшли в центральну [Петрица 2009а, с. 71].

Із XV ст. актуальними засобами ідентифікації особи поряд з іменем часто ставали одночасно кілька ознак (напр., індивідуальна і відтопонімна). Тому в контексті чеської допрізвищевої антропосистеми досить поширеним явищем є трилексемні, а частково й чотирилексемні антропонімоформули (АФ). При цьому кількість антрополексем у формулі не залежала від соціального статусу іменованої особи, на відміну, наприклад, від української мови, де у XVI ст. «тричленими іменуваннями називалися переважно представники соціальної верхівки» [Керста 1998, с. 37]. У функції антропонімих складових чеських багатолексемних імен виступали відапелятивні, відтопонімі, посесивні чи відантропонімі назви.

1. Трилексемні антропонімі формули.

Якісний склад трилексемних іменувань у XV–XVIII ст. практично не змінився у порівнянні з іменуваннями чехів у XIV–XV століттях. Новими компонентами антропонімічних тричленів стали хіба що особове ім'я та назва за оселею. Однак розмаїття комбінацій дозволяє розширити кількість трилексемних АФ до восьми груп:

1. особове ім'я + прізвище + відтопоніміне означення;
2. особове ім'я + посесивна назва + відтопоніміне означення;

3. особове ім'я + два відтопонімі означення;
4. особове ім'я + два прізвища;
5. особове ім'я + дві посесивні назви;
6. особове ім'я + посесивна назва + прізвище;
7. особове ім'я + особове ім'я + відтопоніміне означення або прізвище;
8. особове ім'я + назва за оселею + відтопоніміне означення.

Очевидним є той факт, що компонентий склад трилексемних АФ є відносно сталим. У творенні таких багатолексемних власних особових назв, крім особових імен, беруть участь фактично лише шість антропонімічних категорій: прізвища, відтопонімі означення, посесивні назви та назви за професією, особові імена та назви за оселею. Аналіз складу перерахованих АФ дозволяє зробити висновок про те, що в шістьох групах, крім особового імені, актуальним залишається відтопоніміне означення. Уживаність цієї антропонімічної одиниці протягом століть є переконливим доказом того, що в чеському суспільстві визначення особи за географічною ознакою залишається ефективним засобом ідентифікації людинності. У трьох групах присутні прізвища та посесивні назви. Питомо вага кожного типу АФ у діяхронії неоднакова (див. табл. 1.).

Таблиця 1.

Питомо вага трилексемних антропонімоформул у діяхронії (у відсотках)

	XV ст.	XVI ст.	XVII ст.	XVIII ст.
1. особове ім'я + прізвище + відтопоніміне означення	62,23	54,16	41,91	31,25
2. особове ім'я + посесивна назва + відтопоніміне означення	5,18	14,45	9,45	-
3. особове ім'я + два відтопонімі означення	26,25	22,1	9,45	одиничн.
4. особове ім'я + два прізвища	1,3	4,7	17,57	31,25
5. особове ім'я + дві посесивні назви	0,8	1,46	1,35	-
6. особове ім'я + посесивна назва + прізвище	0,65	2	2,7	одиничн.
7. особове ім'я + особове ім'я + відтопоніміне означення / прізвище	3,56	0,72	17,57	37,5
8. особове ім'я + назва за оселею + відтопоніміне означення	одиничн.	0,58	-	-

Статистичні підрахунки свідчать, що домінуючі позиції протягом досліджуваних століть належали АФ *особове ім'я + прізвище + відтопоніміне означення*. Високою питомою вагою відзначалася АФ *особове ім'я + два відтопонімі означення*. Для цих двох формул іменування характерною є хоч і не стрімка, однак спадна тенденція. Позитивною виявилася динаміка АФ *особове ім'я + два прізвища* та *особове ім'я + особове ім'я + відтопоніміне означення/прізвище*, кількість фіксацій котрих у XVIII столітті становила третину від усіх антропонімічних тричленів.

Антропонімічні тричлени цього періоду представлені у вигляді формул:

1.1. АФ *особове ім'я + прізвище + відтопоніміне означення*. Назва особи за місцем її про-

живання чи походження в аналізованих пам'ятках надзвичайно продуктивним способом ідентифікації людинності. Відтопоніміне означення у подібних формулах реалізується, як правило, у вигляді генітивної іменниково-прийменникової форми: *Jiřík kolář z Vodňan* (1512 Ач-19, 118), *Havel sladovník ze Štětí* (1512 Ач-19, 101), описової назви *Václav mydlář, měšténin starého města Pražského* (1512 Ач-26, 4), *Jakub Bakalář, někdy měšténin Beránský* (1527 Ач-26, 19), *Jiřika Zavřela ze vsi Morašic* (1661 Ач-23, 364), відтопонімічного прикметника суфіксом *-ský: kněz Samuel Vokoun Vojslavský* (1622 Ач- 22, 550).

Лексико-семантичні варіанти прізвищ, що вживаються у межах цієї антропонімоформули:

а) **відапелятивні прізвища:** *Henricus Rohlik de Maloticz* (1412 PDZ-2, 93), *Janko de Miliczin dictus*

Sadlo (1420 ChLB, 11), *Johannes Brada de Znancze* (1412 PDZ-2, 91), *Johannes de Praga dictus Krasa* (1420 ChLB, 12), *Petro dicto Krzywy de Dussnik* (1417 PDZ-2, 137), *Przibek Wrba de Krp* (1412 PDZ-2, 88), *Wanko Sekyrka de Sowolusk* (1411 PDZ-2, 84), *Václav Zíma z Novesl* (1512 Ač-19, 144);

б) **назви за віком:** *Romana staršího z Kozlova* (1437 PDZ-2, 168), *Biczen junior de Czietowa* (1437 PDZ-2, 166), *Diwiss de Krziczewa junior* (1419 PDZ-2, 148), *Jana mladšího z Ústie* (1437 PDZ-2, 162), *Hassko junior de Telecz* (1410 PDZ-2, 73), *Jan mladší z Žerotína* (1581 Ač-22, 290), *Jan starší z Lobkovic* (1579 Ač-22, 264);

в) **назви за професію:** *Petrus judex de Chrleb* (1415 PDZ-2, 118), *Mikuláš z Vožice písař* (1410 PDZ-2, 74), *Witko de Hrneciz decanus* (1410 PDZ-2, 75), *Jan mlynář z Litrbach* (1578 Ač-22, 256), *od Matěje krčmaře z Peček* (1536 Ač-26, 75), *Václav mydlář, měšténin starého města Pražského* (1512 Ač-26, 4), *Václavnožieř v Berúně* (1514 Ač-26, 19). Частина з них уже зазнала процесу антропонізації: *Jakub Bakalář, někdy měšténin Berúnský* (1527 Ač-26, 19), *Jan Kuchař z Vínařic* (1512 Ač-19, 180), *Jan Ševček z Bystřicí* (1512 Ač-19, 160), *Ondřej Kovář ze vsí Voslova (podd.)* (1668 Ač-23, 425), *Václava Řezníka Hořeprnického* (1605 Ač-22, 347);

г) **назви за оселею:** *Martín z domu Vilímkova, měšténin Starého města Pražského* (1546 Ač-26, 42), *Havel z domu Žateckého, měšténin Nového města Pražského* (1535 Ač-26, 42), *Václavovi z Štrabochova domu, měšténinu SmP* (1523 Ač-26, 321).

1.2. АФ особове ім'я + два відтопонімні означення — це один із найпродуктивніших способів ідентифікації чехів у післягуситський період. Питома вага таких складених власних назв особи становить у XV ст. 26,25 % від усіх трилексемних антропонімів. Найменування особи за місцем проживання чи походження в аналізованих пам'ятках представлено у вигляді синтетичного та аналітичного варіантів. Особливо чітко це простежується в АФ з двома відтопонімними означеннями. Відтопонімна назва у подібних іменуваннях виражалася:

а) **відтопонімним прикметником з суфіксом -skýта родовою прийменниково-іменниковою формою:** *Aleš Holický ze Štramberka* (1455 Ač-1, 169), *Jan Špitálský z Vodňan* (1512 Ač-19, 111), *Jiřík Vostřský z Sulevic* (1512 Ač-19, 136), *Jan Hořalský z Smolnice* (1512 Ač-19, 137), *Jiřík Zelenský z Sebušina* (1512 Ač-19, 144), *Havel Časlavský někdy z Krče* (1527 Ač-26, 14), *p. Bohuslav Bánský z Dřenic* (1535 Ač-26, 74);

б) **рідше двома морфологічними варіантами одного топоніма:** *Zdeněk Dubrawský z Dubrawice* (1419 Ač-1, 147), *Buhuněk Černín z Černína* (1512 Ač-19, 123), *Václav Čiňovský z Čiňová* (1512 Ač-19, 135), *Jekomaš Strojetický z Strojetic* (1512 Ač-19, 144), *Mikuláš Mnětický ze Mnětíc* (BL 1543, 88), *Hynek Posadovský z Posadova* (1551 Ač-22, 152), *Jana Dobřenského z Dobřenic* (1550 Ač-22, 145),

в) **двома аналітично вираженими топонімами:** *Matouš z Tyjnce a na Slabcích* (1512 Ač-19, 121),

Jiřík z Kolovrat na Buštěhradě (1512 Ač-19, 124), *Chval z Leskovce a v Kamenici* (1512 Ač-19, 132), *Eliška z Dube a z Lípeho* (1600 BL, 94), *Jan z Raupova a na Raupově* (1525 Ač-22, 51), *Jan z Švamberka a na Boru* (1525 Ač-22, 51), *pan Hynek z Újezda a na Třebešicích* (1514 Ač-26, 131), *p. Radslaw z Šebířova na Beřkovicích* (1506 Ač-2, 400).

Складені іменування цього типу іноді поширювалися словами *puvodem, seděním*. З XVII ст. уживання таких слів у складі антропонімформул є більше винятком, ніж правилом: *Boreš z Oseka seděním w Brozanech* (1456 Ač-1, 186), *Mikulaše z Hořic seděním na Šelmberce* (1437 PDZ-2, 170), *Odolen z Oračova seděním na Mlyňanech* (1437 PDZ-2, 168), *Janovi z Vahace seděním v Szazanech* (1437 PDZ-2, 168), *Peter z Chockova seděním v Kosobodie* (1437 PDZ-2, 171), *Diuius de Kutrowicz residens in Blahoticz* (1416 PDZ-2, 131), *Johannes de Zdiar dictus Smikusky* (1431 ChBD, 14), *Karel z Vesce seděním na Krasenovicích* (1512 Ač-19, 151);

г) **відтопонімним означенням з суфіксом -ec, -ek:** *Matiaš Dubec z Dubče* (1456 Ač-3, 324), *Hinko de Chrzinowa dictus Chrzinowecz* (1414 PDZ-2, 105), *Petr Doupovec z Doupova* (1532 Ač-26, 27), *Wilhelmus dictus Dubanek de Duban* (1419 PDZ-2, 147), *Nikolaus Kotlowecz de Mienina* (1418 PDZ-2, 142), *Martinus Stassowecz de Nezabudicz* (1413 PDZ-2, 95).

Ф.Травнічек стверджує, що другий компонент у подібних трилексемних антропонімах міг утворюватися і за допомогою суфіксів *-ka* (Holeška), *-ko* (Všetátko), *-ák* (Plzák). Однак вони мали значно нижчу продуктивність, ніж *-ec, -ek* [10, с. 274].

г) **відтопонімним означенням, утвореним лексико-семантичним способом від топоніма:** *Jakobus dictus Wsserub de Wsserub* (1565 Ač-37, 271), *Jeřích Štoršedl z Štoršedlu* (1631 BL, 98), *Jiřík Rajch z Rajchu* (1543 BL, 88), *Procopio dicto Sobiessyn de Sobiessyna* (1409 PDZ-2, 62), *Křístek Cornberk z Jalowic* (1506 Ač-2, 400), *Johanni de Czekowicz dicto Bychova* (1419 PDZ-2, 149), *p. Jan Cimburk odjinud ze Slawičina* (1423 Ač-3, 282). Й. Бенеш пояснює наявність у таких трилексемних іменуваннях відтопонімних означень, утворених від різних топонімів тим, що особа називається за маєтвом колишнім, який дав назву для родини, та за новим [Beneš 1962, с. 139].

Ф.Травнічек схильний вважати трилексемні антропоніми з двома відтопонімними означеннями шляхетськими прізвищами (*šlechtická příjmení*) [Trávníček, с. 273]. Й. Бенеш відтопонімні означення, утворені семантичним способом, *Štoršedl, Cimburk, Sobiessyn* називає шляхетським іменем (*šlechtické jméno*), а родову прийменниково-іменникову форму **предикатом** (*predikát*) [Beneš, с. 138], проте така термінологія може бути доречною лише в непоширених реченнях на зразок «Ян є з Трнави», а не в усталених словосполученнях, якими у переважній більшості випадків виступають багатолексемні власні назви.

1.3. АФ особове ім'я + посесивна назва + відтопонімне означення. Відтопонімне означення в таких іменуваннях представлено, як правило, у ви-

гляді родової іменниково-прийменникової форми, рідше — в ад'єктивній формі з суфіксом *-ský* чи описово. Посесивна назва реалізується як:

а) **аналітично виражений патронім:** *Petr syn Pešíkuov z Babíc* (1435 Ач-26, 3), *synové Malatove Matěj a Pavel z Kluku* (BL, 1506, 85), *Tomaš, syn Jířika Chupa z Mnichovic* (1570 Ач-22, 252), *Václav z Prostiboře, syn nebožtíka Tomaše odtud* (1544 Ач-26, 7), *dcera Weberova Kateřina Voršila* (1623 Ач-23, 189), *Martín, syn Pavla Lyska ze vsí Tomic* (1607 Ач-22, 347);

б) **синтетично виражений патронім на -i, -ic, -ovic, -ův (ov), -oná, -ů** (або їх латинські відповідники): *Paulus Swachonis de Praga* (1407 PDZ-2, 37), *Jan Zykšuoov z Tuklat* (1538 Ач-26, 90), *Jíra Tomšů z Třebovic (včel.)* (1578 Ач-22, 255), *Matěj Řihů ze vsí Děkanovic* (1626 Ач-22, 554), *Martín Vácku ze vsí Lhotky Petrové* (1607 Ач-22, 347);

в) **описовий андронім:** *Wrahusse de Rachow relicta olim Johannes Tercze* (1437 PDZ-2, 164), *Katherina de Krniewicz relicta Marquardi dicti Sswab* (1437 PDZ-2, 164), *Kateřina z Kozojed, manželka někdy Smíla Ražického ze Vchynic* (1532 Ач-26, 27), р. *Dorota z Waltieřova, vdova po panu Vaclavovi Leteckém* (1508 Ач-26, 1).

Одиничними є фіксації синтетично вираженого андроніма: *Dorota Pecmanová z Babíc* (1430 Ач-26, 2), *Magdaleně Hnátové pekářce, městce Pražské* (1526 Ач-26, 39), *Katheřina Bořková, městka Star. Města Pražského* (1472 Ач-26, 4), описового магроніма: *Agnieszka de Sezemicz relicta olim Raczkonis* (1415 PDZ-2, 122), *Elizabet de Clinsstein relicte Henrici de Usscze* (1417 PDZ-2, 134), *Dorothea de Solopisk uxor Przibikonis de Czegiewa* (1406 PDZ-2, 30), посесивної назви за іншим родичем чи особою: *Also de Holicz frater dicti Smilonis* (1413 PDZ-2, 98), *Petrus de Sobuczicz frater dicti Johannis* (1411 PDZ-2, 87), *dominus Wintierz plebanus de Przewalk frater Johannis* (1416 PDZ-2, 129).

1.4. АФ особове ім'я + ім'я + відтопонімне означення. Дволексемна атропонімоформула, що складалася з двох особових імен, часто поширювалася третім компонентом, котрий вказував на місце походження чи проживання особи. Відтопонімне означення тут виражалось переважно генітивною прийменниково-іменниковою формою, рідше — відтопонімним прикметником з суфіксом *-ský*. Поєднання особових імен мало такі комбінації:

а) **християнське та слов'янське ім'я:** *Beneš Mírek z Solopisk* (1512 Ач-19, 187), *Johannes Bohuchwal de Bezdiekowa* (1417 PDZ-2, 133), *Michalem Slavatou z Kozumberka* (1532 Ач-26, 68), *Mikuláš Vojslav z Branišova* (1525 Ач-22, 51), *Václav Bena z Drahoníc* (1512 Ач-19, 170), *Václava Michalce z Strakonice* (1437 PDZ-2, 162), *Wenceslaus alias Wanik de Keblowcze* (1412 PDZ-2, 91);

б) **два християнські імені:** *Bartolomei Procopius de Praga* (1415 PDZ-2, 121) / *Bartha alias Procopius de Praga* (1407 PDZ-2, 38), *Pavel Samuel z Hrádku* (1520 Ач-26, 36), *kněze Jakuba Krystofa Rybnického toho času opata kláštera Kladrubského* (1627 Ач-23, 17), *Mikulaš Phoenix Pelhřimovský* (1622 Ач-22, 549). Ужиток двох християнських імен для ідентифікації однієї особи

було антропонімічною модою з XVI століття (див. пункт 3.3.5). Більшою мірою цей звичай закріпився серед представників аристократії. В.Шмілауер стверджує, що в таких сім'ях люди були носіями більшої кількості імен [9, с.22].

в) **християнське та германське ім'я:** *Aless de Baychor Zyffrydo* (1413 PDZ-2, 99), *pan Arnošt' Jozefz Waldštejna (hrabě)* (1695BL, 130), *Jan Jetřich z Žerotína* (1628 Ач-23, 16), *Jiřík Olbram ze Štětkře* (1594 Ач-22, 337), *Samuel Karel z Karlšteínu, vrchní hejtman* (1651 Ач-23, 311), *Wilhelmus alias Simon de Podiehus* (1405 PDZ-2, 18);

г) **два слов'янські імені:** *Bohuslav Strachota z Kralovic* (Ач-19, 1512, 197), *Václav Bořek z Duchalic* (Ач-22, 1505, 45), *Vaněk Bohuška z Křešic* (Ач-19, 1512, 169);

д) **два варіанти одного імені:** *Nicolaus Nickl de Dlazowa* (1410 PDZ-2, 72), *Nikolaus alias Mikess de Wranicz* (1415 PDZ-2, 116), *Wenceslaus alias Wenczl de Czegeticz* (1405 PDZ-2, 18), *Wenceslaus alias Wanik de Keblowcze* (1412 PDZ-2, 91), *Daniel přijmím Daněk ze Kbelá* (1512 Ач-19, 150).

Одиничними є фіксації АФ, що включають два імені та прізвище особи: *Janoví Jankoví v Chuchliku* (1579 Ач-22, 263), *Jan Johannypohodlný* (1658 Ач-23, 339, 341), *Jan Kristián Paroubek prokurator* (1680 BL, 121), *Jiří František Kocián (písář)* (1680BL, 107), *Andrie Štěpan Semanína (včel.)* (1578 Ач-22, 255).

1.5. АФ особове ім'я + два прізвища. Структура цієї підгрупи трилексемних антропонімів становить поєднання:

а) **імені, прізвища, назви за професією:** *Jan Strach konšel* (1501-07 BL, 81-83, 86), *Jana Hnáta pekaře* (1528 Ач-26, 41), *Janem Rezkem řezníkem* (1533 Ач-26, 69), *Jiříkovi rychtáři jinák Duštoví* (1598 Ач-22, 342), *Petrovi sladovníku, řečenému Farář* (1541 Ач-26, 100), *Václav Píchnožíř* (1514 Ач-26, 18), *Jakub Tollman myslivec* (1636 Ач-23, 145), *Jan Šic zvonník* (1680 BL, 107), *Jiří Sstama ručníkár* (1656 Ач-23, 337), *Václav Novotný řezník (chalupník)* (1713 Ач-24, 141);

б) **імені та двох прізвищ:** *Johannes Chudoba dictus Ralsko* (1419 ChLB, 8), *Václav Setil jinák Celný* (1610 BL, 95), *Jana Pokorného jinák Slavíka, řezníka na ten čas v Křivšudově* (1605 Ач-22, 347).

Менше одного відсотка становлять антропонімічні тричлени, що складаються з імені та двох посесивних назв або імені, посесивної назви та прізвища.

1.6. АФ особове ім'я + дві посесивні назви. Як правило, поєднувалися описовий та синтетичний варіанти посесиву на *-ova-ov-ův*. Наприклад: *Anna Rybova, vdova pozostalá po smrti Jilka zvonáře* (1502 Ач-26, 113), *Janem Šimonovým synem nebožtíka Vávry* (1539 BL, 87), *Kateřina Kulová, někdy Adama řezníka manželka* (1545 Ач-26, 103), *Anna Zajimačova mater Johannis Zagimacz* (1437 PDZ-2, 152). Іноді трилексемний антропонім складався з двох описових посесивних назв: *Majdalena, dcera neb. Václava kantora a manželka Duchkova* (1541 Ач-26, 100), *Elsska relicta olim Haymanowa de Cadano nunc uxor Johannis dicti colowrat de Zehrowicz* (1416 PDZ-2,

129), *Anička, někdy Vácková z Chval, a již Prokopa z Olšan manželka* (1428 Ач-26, 8), *Jířík syn nebožtíka Daniele Harudy, člověk poddáný úr. pana Jakuba Leopolda* (1653 Ач-22, 554). Подібні складені назви особи є досить громіздкими, адже вони не лишеназивали денотата, але й уточнювали особу, за іменем якої ідентифікували цю людину.

1.7. АФ особове ім'я + посесивна назва + прізвисько. Зазвичай, поєднувалися ім'я, описова посесивна назва та прізвисько. Посесив у подібних іменуваннях виражений патронімом: *Jakub přijímá Jakubec, syn nebožtíka Bartoně* (1539 BL, 87), *dcera Weberova Kateřina Voršila* (1623 Ач-23, 189), *Petrus filius Marzikonis dicti Slepiczak* (1437 PDZ-2, 164), *Jankonis Czalta, filii olim Busskonis* (1437 PDZ-2, 161), *Wassczko filius Benieczonis predictus* (1407 PDZ-2, 41), *Hinczikonis filii Hincconis dicti Pluh* (1409 PDZ-2, 61). Одиночними є фіксації складених імен з описовим матронімом: *Mikuláš sladovník, syn Markety podepsané z Dobrotic* (1527 Ач-26, 30), назвою за іншим родичем чи особою: *Jakuba Bednáře, děda Petra Bosáka* (1535 Ач-26, 72), *Jarohněw starý, děd tohoto Jarohněwa* (1456 Ач-1, 183), синтетично вираженим патронімом

Pavel krejčí Sswítuw (1602 Ач-22, 351).

2. Чотирилексемний спосіб ідентифікації особи

Чеські чотирилексемні антропоніми не є численними на фоні решти антропонімів. Однак вони фіксуються протягом XV–XVIII століть. Їх питома вага у XV ст. становить лише близько 2% від усіх онімів. Дослідники історичної антропонімії схиляються до думки, що при використанні таких багатолексемних конструкцій важко простежити закономірності, їх уживання регулюється мовним узусом, а тому не варто вести мову про чотирилексемні антропоформули в усіх слов'янських мовах, окрім російської, де такі складені власні назви особи «характеризуються певними закономірностями функціонування» [Медвідь-Пахомова 1999, с. 90]. Однак протягом XV–XVIII ст. у використанні старочеських чотирилексемних антропонімів простежуються певні закономірності. По-перше, у той період дещо збільшується кількість їх фіксацій, по-друге, стабілізується їх якісний склад. Питома вага чотирилексемних антропонімів у хронологічному зрізі представлена у таблиці 2.

Таблиця 2.

Динаміка поширення чотирилексемних іменувань у діахронії (у відсотках)

	XV ст.	XVI ст.	XVII ст.	XVIII ст.
чотирилексемні антропоніми	1,8	4,33	3,9	2,6

В аналізованому фактичному матеріалі простежуються чіткі комбінації антропонімічних знаків, що містять два елементи першого та два елементи другого порядку. Це дозволяє кваліфікувати подібні складені власні назви особи як антропонімічні формули.

Типова формула, присутня у чотирилексемних іменуваннях протягом XVI–XVIII ст., реалізується у вигляді :

а) **імені + прізвиська + двох відтопонімічних означень:** *Jan Cukr z Tamfeldu seděním na Nowosedlech* (1447 Ач-3, 40), *Jan Zajic z Hazmburku a z Kamyka* (1413 PDZ-2, 100), *Johannes dictus Wlk de Woikowa et de Horek* (1404 PDZ-2, 8), *Kasspar dictus Czort de Praga et de Tehow* (1407 PDZ-2, 33), *Petr Vrš z Sádlna seděním na Maštově* (1436 Ач-26, 25), *Ladislav Popel z Lobkovic na Chlumci* (1544 Ач-26, 7).

Рідше прізвисько реалізується у вигляді семантичного варіанта – назви особи за віком: *Jan starší z Lichtenburka a z Bietowa* (1446 Ач-3, 35), *Janastaršího z Ustie odjinad z Plešic* (1437 PDZ-2, 162), *Boreš mladší z Oseka seděním na Přimdě* (1416 Ач-3, 279), *Ladislav starší z Lobkovic na Leběi nad Sazavou* (1598 Ач-22, 344). Питома вага подібних складених назв особи становить майже 70 % від усіх чотирилексемних антропонімів.

Якісний склад подібних іменувань є, фактично, носієм соціальної інформації. У конкретній комунікативній ситуації важливо було відзначити не лише місце походження особи, але й місце володіння, яке виражалось у вигляді відтопонімічного означення з апелятивом *seděním na*. З огляду на це, відтопонімічне означення цієї формули є елементами

другого порядку, котрі поширюють, деталізують ім'я та прізвисько.

Типовість саме цієї антропонімоформули має своє пояснення. По-перше, як засвідчили наші дослідження, прізвиська та відтопонімічні означення відзначалися найвищою активністю у всіх багатолексемних іменуваннях протягом кількох століть [Петріца 2009, с. 148]. По-друге, ім'я та прізвисько як елементи першого порядку цієї формули стають типовим засобом ідентифікації людності у XVI столітті, а з XVII століття переходять у розряд допрізвищевих родових назв. По-третє, іменування, в основі яких лежить така формула, виконували ту саму функцію, що й трилексемні антропоніми з двома відтопонімічними означеннями (тобто максимально ідентифікували людину за відтопонімічною ознакою), при цьому назва за індивідуальною ознакою містила вже не одне ім'я, а два компоненти. Пор. *Ladislav Popel* (1544 Ач-26, 8) / *Ladislav Popel z Lobkovic na Chlumci* (1544 Ач-26, 7).

б) **Імені, двох прізвиस्क та відтопонімічного означення:** *Boreš z Oseka starší řečený Hrabě* (1416 Ач-3, 279), *Mikuláš Trčka mladší z Lipyna Lichtenburce* (1505 Ач-22, 44), *Šebestianoví jinak Šebestoví Vojtovi v Záluží* (1579 Ач-22, 264), *Jan Václav Švantle ze Třebeska* (1665 Ач-23, 377). Прізвиська тут представлені назвою за віком, відтопонімічними та відіменними дериватами, подекуди родинною назвою (*Trčka mladší, Berka juniorem*).

З XVI ст. актуальними є іменування, що складаються з двох імен, прізвиська та відтопонімічної назви: *Josef Jachym Vančura u Řehnic (rytíř)* (1748 Ач-24, 256), *panem Hendrychem Janem Strakou z*

Nedabylic(1740 Ач-24, 213), *František Hynek Vratislav hrabě z Mitrovic*(1706 Ач-24, 26), *Jan Václav Vejvoda ze Stromberka* (prímator staroměstský) (1748 Ач-24, 256), *Adam Pavel Slavata hrabě z Chlumu*(1649 Ач-23, 223), *Jan Václav Švantle ze Třebeska*(1665 Ач-23, 377).

Подібні іменування — це данина моді, котра зародилася в XVI ст. серед панівних верств суспільства [Šmilauer 1991, с. 22]. Ця антропонімічна мода передбачала наявність у людини двох хресних імен. Отже, традиційні трилексемні конструкції у складі імені, прізвища та відтопонімного означення доповнювалися ще одним особовим іменем. В.Шмілауер вважає, що шляхтичі часто були носіями більшої кількості імен [Šmilauer 1991, с. 22]. Подібний звичай був поширений і серед європейських аристократів. Наприклад, у 1743 році новонароджений граф Шафгоч (Schaffgotsch) мав п'ятнадцять імен, одна австрійська графиня аж двадцять два імені [Šmilauer 1991, с. 22].

Решта чотирилексемних іменувань відносно до okazionalizmів, вони характеризуються строкатим якісним складом та одиничними фіксаціями кожного століття: а) ім'я + три відтопонімні означення: *Leonardus dictus Wiedensky de Praga et de Ddrzinowa* (1407 PDZ-2, 34), *Petri Mierziczky de Praga in Kbel* (1406 PDZ-2, 29), *Adam z Hradce na Hradci a Hluboce* (1581 Ач-22, 285); б) ім'я + два

відтопонімні означення + посесивна назва: *Předbor z Ronova a z Šebína syn dobře paměti Předborov* (1415 PDZ-2, 118), *Elžku Oldřichovu dceru z Uhlišt odjinud z Ričan*(1423 Ач-3, 283); в) ім'я + прізвище + патронім + відтопонімне означення: *Petrus de Sabenicz filius Marzikonis Slepiczak* (1437 PDZ-2, 164), *Magdaleně Hnátové pekářce, městce Pražské* (1526 Ач-26, 39).

Висновки. Статистичні підрахунки свідчать, що домінуючі позиції протягом досліджуваних століть належали АФ *особове ім'я + прізвище + відтопонімне означення*. Високою питомою вагою відзначалася АФ *особове ім'я + два відтопонімні означення*. Для цих двох формул іменування характерною є спадна тенденція. Позитивною виявилася динаміка АФ *особове ім'я + два прізвища* та *особове ім'я + особове ім'я + відтопонімне означення/ прізвище*, кількість фіксацій котрих у XVIII столітті становила третину від усіх антропонімічних тричленів. Актуальність ідентифікації особи за індивідуальною та відтопонімною ознакою у чехів пов'язана з високим рівнем розвитку приватної власності та спадкового права. Підтвердженням цьому є стійкість та наскрізність вживання складених іменувань з цими компонентами упродовж досліджуваних нами століть.

СКОРОЧЕННЯ

- Ач-1**—Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl 1. Vydal F.Palacký. Praha, 1840. 612 s.
Ач-3—Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl 2. Vydal F.Palacký. Praha, 1844. 628 s.
Ач-19—Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl XIX. Vydal J.Čelakovský. Praha, 1901. 707 s.
Ач-22—Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl Vydal J.Kalousek. Praha, 1905. 605 s.
Ач-23—Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl Vydal J.Kalousek. Praha, 1906. 600 s.
Ач-24—Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl Vydal J.Kalousek. Praha, 1908. 605 s.
Ач-26—Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl Vydal J.Teige. Praha, 1909. 634 s.
Ач-37—Archiv český čili staré písemné památky české a moravské. Díl 1.-3. Vydal G. Friedrich. Praha, 1941-44. 1634 s.
BL—Listiny a zápisy Bělské o věcech městských a sedlských z let 1345 – 1708. Vydal J.Kalousek. Praha, 1889. 154 s.
PDZ-2—Pozůstatky desk zemských Království Českého Ed. Josef Emler. Díl I. Praha, 1870. 530 s.

ЛІТЕРАТУРА

1. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. Київ: Наукова думка, 1984. 152 с.
2. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах. Ужгород, 1999. 248 с.
3. Петрица Н.М. Антропонімічна база старочеських багатолексемних особових іменувань у писемних пам'ятках XIII–XVI століть. *Студії з ономастики та етимології: зб. наук. праць / відп. ред. В.П. Шульгач*. Київ, 2009. С.146-154.
4. Петрица Н.М. Антропонімія чеської актової мови 14–початку 18 століття (на основі пам'ятки «Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708»). *Studia slovakistika. Серія: Ономастика. Антропоніміка*. Ужгород, 2009а. Вип. 9. С. 69–78.
5. Beneš J. O českých příjmeních. Praha, 1962. 356 s.
6. Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. Česká jména osobní a rodová. Praha, 1941. S. 70-108.
7. Pleskalová J. Tvoření nejstarších českých osobních jmen. Brno, 1998. 158 s.
8. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964. 317 s.
9. Šmilauer V. Úvodem. Kopečný F. Průvodce našimi jmény. Praha: Academia, 1991. S. 9–35.
10. Trávníček F. Příjmení. Mluvnice spisovné češtiny. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951. Díl 1. S. 269–276.

REFERENCES

1. Kersta R.J. (1884) *Ukrainska antroponimiia XVI st.: Cholovichi imenuvannia*. [Ukrainian Anthroponymy XVI century: Men's naming]. Kyiv: Naukova Dumka. 152 s. [in Ukrainian].
2. Medvid-Pakhomova S.M. (1999) *Evoluciia antroponimnykh formul u slovianskykh movakh* [The evolution of anthroponymic formulas in the Slavonic languages]. Uzhhorod. 248 s. [in Ukrainian].
3. Petrica N.M. (2009) *Antroponimiina baza starocheskykh bahatoleksemnykh osobovykh imenuvan u pysemnykh pamiatkakh XIII–XVI st.* [Anthroponymic base of Old Czech multilexem personal names in 13 – 14th century writtendocuments]. *Studii z onomastyky ta etymolohii: zb. nauk. prac / vidp. red. V.P. Shullhach*. Kyiiv. S.146–154 [in Ukrainian].
4. Petrica N.M. (2009a) *Antroponimiia cheskoj aktovoi movy 14–pochatku 18 stolittia (na osnovi pamiatky «Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708»)* [Anthroponymy of the Czech Acting Language of the 14th-early 18th centuriesbased on a document«Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských z let 1345–1708»]. *Studia slovakistica. Serija: Onomastyka. Antroponimika*. Uzhhorod. Vyp.9.S. 69–78 [in Ukrainian].
5. Beneš J.O *českých příjmeních* (1962) [About Czech surnames]. Praha. 356 s. [in Czech].
6. Davídek V., Doskočil K., Svoboda J. (1941) *Česká jména osobní a rodová* [Czech personal and family names]. Praha. S. 70–108 [in Czech].
7. Pleskalová J. (1998) *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* [Formation of the oldest Czech personal names]. Brno. 158 s.[in Czech].
8. Svoboda J. (1964) *Staročeská osobní jména a naše příjmení* [Old Czech personal names and our surname]. Praha. 317 s. [in Czech].
9. Šmilauer V. (1991) *Úvodem // Kopečný F. Průvodce našimi jmény* [A guide to our names]. Praha: Academia. S. 9–35 [in Czech].
10. Trávníček F. (1951) *Příjmení.Mluvnice spisovné češtiny* [Surname. Grammar of standard Czech]. Praha: Slovanské nakladatelství. Díl 1. S. 269–276 [in Czech].

COMPLEX ANTHROPNYMIC FORMULAS IN CZECH WRITTEN SOURCES OF THE XV-XVIII CENTURIES

Abstract. The article examines the composition and dynamics of the use of the Czech composite personal names of the XV-XVIII centuries. On the basis of statistical analysis we have defined the main trends in the development of old Czech antroponymy of that period. The component composition of multi-lexeme anthroponymic formulas is constant. The multiplexed names included six anthroponymic categories: nicknames, toponimic attributes, possessive names, profession names, personal names and names behind the house. Analysis of the composition of these anthroponymic formulas makes it possible to conclude that, beside a personal name, a toponymic meaning remains relevant. The use of this anthroponymic unit over the centuries is proof that in Czech society the definition of a geographical person remains an effective means of identifying humanity. In the course of the study, it was found that over the centuries the Czechs had a high proportion of anthroponomisms that characterized the people on the individual and toponimic attributes, in particular AF personal name + nickname + toponimic attribute and personal name + two toponimic attributes.

Czech four-lexeme anthroponyms appear in documents of the 15-17 centuries, but their share is only about 2-5% of all onyms. In the 18th century the number of fixations of such names increased somewhat, as did their qualitative composition. The typical formula of four-lexeme names in the 15-18 centuries is realized in the form: name + nickname + two toponimic attributes, and name + two nicknames + toponimic attribute.

Since the 16th century appear in documents formulas consisting of two names a nickname and a toponimic attribute. It was a fashion that was born in the sixteenth century among the dominant sections of society. This anthroponymic fashion implied the presence of two christian names in humans.

Key words: anthroponymy, anthroponimic formula, multi-lexeme anthroponyms, personal name, nickname, toponimic attribute, possessive name, name behind the house.

Стаття надійшла до редакції 28 вересня 2019 р.

© Петрица Н., 2019 р.

Наталія Петрица – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; <https://orcid.org/0000-0003-1205-931X>

Natalia Petritsa – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slovak Philology, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0003-1205-931X>